KUL NESİMİ

Edebiyat tarihimiz, tasavvuf şairi olarak yalnız bir Nesimi tanır. O da Bağdatlı Nesimi'dir. Oysa, cönklerden topladığımız yüze yakın şiiri bulunan başka bir Nesimi daha var. İşte, bu kitapta konu olan ikinci Nesimi'dir. İkisini birbirinden ayırmak icin konumuz olana Kul Nesimi diyeceğiz.

Bugüne değin Kul Nesimi'nin şiirlerinden pek azı ele geçmiş, onlar da Bağdatlı Nesimi'nin sanılmıştı. Hece ile yazılanları bile onun yeni şiirleri olacağı düşüncesine yol açmıştı. İlk olarak Sadettin Nüzhet, Bektaşi Şiirleri adlı eserinde yeni bir şair karşısında olduğumuza işaret etmiş, şairin hayatı hakkında bilgi vermeden altı şiirini yayınlamıştı.

Ad benzerliği dolayısıyla ve her iki şairin Hurufi olmasi karışıklığa yol açmışsa da dilleri çok ayrıdır. Bundan başka Kul Nesimi'nin ayrı kişi olduğunu gösteren belgeler vardır. Bunları sıralamadan önce Bağdatlı şairin kısaca hayatının bilinmesinde fayda vardır.

Bağdatlı Nesimi'nin ölümü, kendi halifesi Refii'nin Beşaretname adlı eserinde bildirildiğine göre 1404'tür. Hallac-ı Mansur gibi o da "enel hak" (ben Tanrı'yım) dediği için derisi yüzülmüştü. Bu yüzden Alevi-Bektaşiler'le varlık birliğinin ileri taraftarları ve mümessilleri olan Bayrami Melamiler'i, Mevleviler'in Şems kolu denen ve Melamilik'le Bektaşilik'e pek yaklaşan, hatta onlarla kaynaşan Mevleviler ve diger tarikatlar içinde Alevilik'i ve Melamet'i benimsemiş kimseler tarafından, ölümünü müteakkip büyük bir şehit tanınmış ve Mansur oğlu Hüseyn-el-Hallac'ın ikincisi olmuştur. Ağızdan ağıza, büyükten küçüğe devreden menkabeler, aşağı yukarı bir Nesimi destanı meydana getirmiştir.

Bu menkabeler ve şairin sanatındaki başarısı yüzyıllar boyunca Türk ve öteki İslam edebiyatında derin izler bırakmıştır.

Konumuz olan Nesimi'ye gelince, onun onyedinci yüzyılda yaşadığını gösteren kuvvetli belgeler yeteri kadar vardir. Bir şiirinde Kul Nesimi şöyle diyor:

> İkiyüz altmışdört yıldan sonra
> Bu nazmile bunu ettim ben izhar.

Bu şiirin tamamında Hurufilik'in kurallariyla birlikte kendinden de söz açan Kul Nesimi yukarıdaki beyitte Bağdatlı Nesimi'nin ölüm yılını ve tuttuğu yolu söylemek ister. Buna göre, Bağdatlı Nesimi'nin ölüm yılına 264 katınca 1668 bulunur. Bu şiiri olgunluk çağında söylediği kabul edilirse, onun 17. yüzyil başlarında doğduğunu düşünmek yersiz olmaz.

Kul Nesimi'nin şiirlerine en eski olarak yine bu yüzyıl içinde yazıldığı kesin olarak bilinen cönklerde rastlanılmaktadır. Bundan başka şairin dilinin özelliğini bu yüzyıldan öteye götürmeye de imkan yoktur. Dili tam anlamıyla 17. yüzyıl divan ve halk edebiyatı şairlerinin dilidir.

Bunlardan başka kendi çağında yaşamış şairlerin Kul Nesimi'ye benzekleri (nazire) de var.

Kısaca yukarda gösterdiğimiz sebeplerlerden ötürü Kul Nesimi 17. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Bu yüzyılın tarih olaylarıyla Nesimi'nin şiirlerindeki bazı sözlerin karşılaştırılmasından hayatını az çok öğrenmek mümkün olmaktadır. Bilindiği gibi 17. yüzyılın birinci yarısı hep İran'la yapılan savaşlarla geçer. İran Bağdat'ı alır. Osmanlı ordusu birkaç başarısız sefere katılır. Sonunda 4. Murat 1636'da geri alır. 16. yüzyıldan beri Yavuz ile Şah İsmail arasında başlayan uğraş bir yüzyıldan çok sürer. Bu arada Osmanlı topraklarındaki Kızılbaş-Aleviler İran'a yardımcı bazı durumlar yaratırlar. Bu yüzden ezilirler, yüzbinlerce kişinin başları uçar. Fakat, yine de alttan alta, gizli veya açık, her ayaklanmaya katılırlar. Bu katılmalar Celali ayaklanmalarında da kendini gösterir. 17. yüzyıl boyunca sürer. Bu işlerde tarikat şairlerinin her bakımdan önemli etkileri olduğunu kendi eserlerinden olduğu gibi başka yerlerden ve mesela tezkerelerden öğreniyoruz. Bunlardan Pir Sultan Abdal ve Kul Nesimi'nin çağdaşı ve aynı maceralara karişan Alioğlu, Dedemoğlu gibi şairleri de tanıyoruz.

Kul Nesimi böyle bir ayaklanmaya katılmıştır. Bunu bir manzumesinde şöyle anlatır:

Mehdi-i zaman ede zuhur kalmaya perde
Yezit olan kırsa gerek tig ü teberde
Nesimi, Şah'ın mehdin okur şam ü seherde.

Buna göre İran Şahı'nın "Mehdi-i zaman" olarak ortaya çıkmasını, "yezit"leri, yani Osmanlılar'ı kırmasını dilemektedir. Ayrıca Şah'la ilgisini ortaya koyan bir manzumesinde:

Erenler Şah'tan gelürler
Ali derler pirimize
İmamlarin kullarıyuz
Münkir irmez sırrımıza

ve başka şiirlerinde görülen izlerden İran Şahları yanını tuttuğu açıkça belli oluyor. Bundan başka Osmanlı Devleti'nin İran ile olan savaşları sırasındaki ayaklanmalardan izler taşıyan manzumeleri de görülmektedir. Osmanlı tarihçileri genel olarak bu gibi ayaklanmaları yazmadıkları için yalnız manzumelerden sonuçlara varmak gerekmektedir. Kısa ve eksik olmakla birlikte bunlar oldukça aydinlatıcıdır. Bir manzumesinde, başından siyasi bir yargılama geçtiğini anlamak zor değildir:

Mahkemede sual sordu kadılar
Kitapları orta yere kodular
Sen bu ilmi kimden aldın dediler
Ustamdan almışam, pirden gelürem.

Bundan anlıyoruz ki Kul Nesimi de siyasal olaylara ve ayaklanmalara karışmış, hiç olmazsa perde arkasından birşeyler yapmıştır. Bu yüzden yakalanarak yargılanmıştır. Alioğlu ve Dedemoğlu'nun da birer şiirlerinde aynı dörtlüğü buluruz. Hatta onlar işi biraz daha açarlar:

Pirim Alioğlu, Bozdoğan'dan gel oldu
Gördüm mürşidim, müşkülüm halloldu
Kılavuzum Şah Merdan Ali oldu
Özüme gönderdim kendi kuşumu.

*

İhlas kuşağını kuşandık bele
Her nereye varsam mürşidim bile
Kişinin başına yazılan gele
Şu dostun yoluna koydum başımı

*

Dedemoğlu, yardım eyle düşküne
Sen mürşitsin seçilmeyen müşküle
Şah Merdan sahip-zamanın aşkına
Aman mürvet Şah'ım Ali gel yetiş.

Yine 17. yüzyılda yaşayan Derviş Ali adındaki şairin de boyle olaylara katıldığını gösteren şiirlerinden birkaç parça:

Bizi Şah'a kurban etti Azrail

*

Etimi pare pare ettiler

*

Dervis Ali'yim, kanım na-hak dökme
El ne derse desün sen ana bakma
Şah'ım yürümedikçe posttan çıkma
Oniki imamlar kurbanıyız biz.

Bu Derviş Ali'nin Alioğlu olduğunu sanırım. S. Nüzhet de şairin 17. yüzyılda yaşadığını söylüyor.

Derviş Ali, Alioğlu olmasa bile bu yüzyılda İran ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi gerginlik dolayısıyla Anadolu'da bazı ayaklanmalar oldugu ve çeşitli tarikat erlerinin Şah için çalıştıklarını biliyoruz. Şairin böyle bir ayaklanma sonunda ele geçirilip sorguya çekildiği, etinin parça parça edildiği, yani çok eziyet edildiği, Azrail dediği Osmanlı Padişahı tarafından Şah'a kurban edildiği, yani ağır cezalara çarptırıldığı, bundan sonra Şah, Osmanlı ülkesine yürümedikçe ortaya atılmamalarını tavsiye ettiği, tarikat ve Oniki İmam yolunda cok sıkıntılara düşüldüğü anlaşılıyor.

Ülkücü bir şair olan Nesimi de böyle olaylara karışmış, kendini bu yola feda etmiş görünüyor:

Canım erenlere kurban
Serim meydanda meydanda
İkrarım ezelden kadim
Canım meydanda meydanda

Gerçek olan olur gani
Gani olan olur veli
Nesimi'yem yüzün beni
Derim meydanda meydanda

derken taraftarlarının bir yenilgiye uğradığını şöyle anlatır:

Muhib mürşidine uydu
Arif olan hisse duydu
Münafiklar nice kıydı
Tig çektiler pirimize.

Kul Nesimi, sanatla ülkücülüğü birlikte yürüten bir kişi olarak görünüyor.

Şairin ilk adının Ali olduğu bir manzumesindeki şu dörtlükten anlaşılıyor:

Mahlasım Nesimi, ismim Ali'dir
Bu çarh dönmektedir, sanmam halidir
Şükür kalbim iman ile doludur
Cürm'i isyanımız bilelden beri.

Kitaba almakta fayda görmediğimiz elliye yakın yazdığı mani içinde ikisi soyu ve büyük dedesi hakkında bilgi vermektedir:

Şükür Hakk'a iyd olur
Katarımız mezid olur
Ceddim Said Emre'dir
Neslinde said olur

*

Nesimi'ye al oldu
Sanma acep hal oldu
Ceddi bir abdal idi
Kendi de abdal oldu.

Burada şairin büyük dedesi olduğunu öğrendiğimiz Said Emre, 14. yüzyılda yaşamış olup, Yunus Emre'nin en eski izleyicileridendir. Sait Emre'nin Hacı Bektaş ve Hacı Bektaş'ın halifelerinden Hacım Sultan'a da yetişmiş olduğunu bildiren şiirleri vardır. Hacı Bektaş Veli Velayetname'sinde kendisinden uzun boylu söz edilen Molla Sadettin, bu Said Emre'dir. kendisi Aksaraylidir. Hacı Bektaş Veli'nin Arapça "Makalat"ını Türkçe'ye çevirmiş, bilgin ve şair bir kişidir. Said Emre'nin şimdiye değin ele geçen ondokuz parça şiiri yayınlanmıştır. (bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus - Hayatı)

Soyunu kendisinden öğrendiğimiz Kul Nesimi, görülüyor ki eski ve kültürlü bir aileye bağlıdır. Bu yüzden olacak, iyi bir öğrenim görmüş, soyunun bağlı olduğu Bektaşilik yoluna girmiş, ayrıca Hurufilik'te de çağdaşlarından çok ileri gitmiştir.

Şair mahlasını Bağdatlı Nesimi'ye olan iç yakınlığı dolayısıyla almıştır. Nitekim, Kul Nesimi de öteki gibi Hurufilik yolunu tutmuştur. Bu yönü pek çok manzumesinde kendini açıkça gösterir. Bu yüzden Seyyit Nesimi'yi örnek alarak o da derisinin yüzülmesini ister, Ondan bahsederken ikisinin adları birleşır. Örnek olarak bazı parçalarını aşağıya alıyorum:

Ehl-i iman işlerin şol demde inkar ettiler
Çün Nesimi'yi Halep şehrinde berdar ettiler
Öyle kim cevr eyleyüp zulm ile hakkı bastırdılar
Ahsen-i takvimi gör kim nice inkar ettiler
Küfr edüp imana gelmez, gelmeğe ar ettiler
Hak bana emreyledi söyle deyüben söyledim
Sözlerim destan edüp alemde destan ettiler
Bileyüben bıçakların çünkü canıma kıydılar
Sağ iken ben aşıkı gör nice bimar ettiler
Soydular çıkardılar tenimden çün derimi
Yas edüp gökte melekler cümlesi zar ettiler
Ey Nesimi vasıl oldun Halik-i Rahman'a sen
Cennet-ül me'vayı buldun, yerin gülzar ettiler

*

Kureyşiler böyle tevil düzdüler
Başmağa Ayetelkürsi yazdılar

Kendi fetvam ile derim yüzdüler
Halep şehri derler şardan gelürem.

*

Çün Nesimi gördü isminin Nesimi ismini
Sıdkile Kur'an der kim kevn-i mahfuzundadir

Nesimi aynı zamanda Bektaşi'dir. Hallac ve Seyyit Nesimi'nin öldürülmelerinden sonra Hurufiler Irak'ta şiddetli bir kovuşturmaya uğramişlar, bundan kurtulmak için Anadolu'ya kaçmışlardır. Böylece Hurufi dervişleri Bektaşilik'e kendi inanışlarını soktular. Nesimi'de, başka Bektaşi şairlerinden çok Hurufilik görülür. Şiirleri içinde bunu gösteren pek çoğu var, onun için burada bir dörtlüğü örnek veriyoruz:

Biz tarik-i Bektaşi'yiz, zikrederiz Hakk'ı biz
Bizdedir Şah-ı Velayet sırlari hep bizdedir
Pirimiz Hünkar Hacı Bektaş Veli, kuluyam Nesimi
Etmeyiz cahile minnet, Al-i Sultan bizdedir.

Nesimi aynı zamanda hem Haydari, hem de Caferi olduğunu bildirir. İki örnek:

Ben ol sadık kulam ki Caferi'yem
Hakikat söylerem ben Haydari'yem

*

Ve ger münkir sorarsa söyle ey dil
Ki mezhep içre bizler Caferi'yüz.

Nesimi'de Ali sevgisi son kertededir. Bunu pek çok manzumelerinde açıkça görmekteyiz. Birkaç örnek:

Ali evvel, Ali ahir
Ali batın, Ali zahir
Ali'dir her işe kadir
Ali'dir yar ile mihman
Ali vahid, Ali ahed
Ali dindir, Ali iman

*

Haydar'ın evladını kim can ü dilden medheder
Kalbi doldu nur ile kim mevc-i deryalar gibi
Ey Nesimi bir gönülde hubb-i Haydar olmasa
Anda çanlar çalınur güya kilisalar gibi

*

Hak katında alemin mahbub-i Rahman'dır Ali
Evliyalar serveri hem Şah-ı Merdan'dır Ali
Ey Nesimi "Men aref" sırrın bilendir ademi
Ademin hem suretinde harf-i Kuran'dir Ali.

Nesimi hakkında tezkerelerde ve başka eserlerde hiçbir bilgiye rastlanmıyor. Onun için hayatı ve inanışları hakkındaki bilgiyi ancak şiirlerinden anlamak mümkün oldu. Tabii bu da çok eksiktir. Ne yazık ki tezkereciler Nesimi gibi hükümetin istemediği olaylara ve yollara girmiş kişileri söz konusu etmemişlerdir. Yeni belgeler ve şiirler bulununcaya kadar bu değerli şair hakkında söylediklerimizden başkasını elde etmek mümkün değildir.

Cahit Öztelli'nin KUL NESİMİ adlı kitabından.